

MAGYAR NYELV

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

ALAPÍTVÁ: 1904-BEN

112.

ÉVFOLYAM

2016.

1. szám

MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
BUDAPEST

TÁJÉKOZTATÓ A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁGRÓL

A Magyar Nyelvtudományi Társaságot illető közléseket (tagajánlás, elhalálozás, indítvány, javaslat, könyv- és egyéb adományok bejelentése) *Kiss Jenő elnök* címére (1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A) kell küldeni. – Az évi tagsági díj 4000 Ft, nyugdíjasoknak 2000 Ft, egyetemi és főiskolai hallgatóknak, gyesen, gyeden lévőknek 1000 Ft. Pártolói tagdíj 10 000 Ft. – A Társaságnak szánt pénzüsszegek (tagsági díj, kiadványok ára, céltámogatás) a *Magyar Nyelvtudományi Társaság* címére küldhetők (*Bakonyiné Tóth Gabriella* szervező titkár: 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, III. em. 324. szoba), vagy befizethetők a Társaság **Erste Bank 11991102–02102971 számú csekk számlájára**. A Társaság köszönettel fogadja a személyi jövedelemadó 1%-ára tett felajánlásokat; **adószám: 19007665-1-42.**

Félfogadási idő: kedd (a felolvasó ülések előtt): 14–16.30, csütörtök: 10–12 óráig. Telefon (félfogadási időben): 485-5200/5121 mellék.

A Társaság honlapja: www.mnyt.hu, ímélcíme: tarsasag@mnyt.hu.

EGYÉB TUDNIVALÓK

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága, 1089 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, ímélben: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440. További információ: +36-80-444-444. • Megvásárolható a *Verano Könyvesboltban* (1053 Budapest, Magyar utca 40., tel.: +36-20-418-5464). • Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (H-1014 Budapest, Dísz tér 3., tel./fax: 201-8891, ímél: batthyany@kultur-press.hu). • Éves mutató: Kiss Gabriella. Tördelte Szabó Panna. Készült a START Nonprofit Kft. Nyírségi Nyomda üzemében. Felelős vezető: Balogh Zoltán vezérigazgató. **A folyóirat elektronikus változata olvasható a világhálón: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv>. Ímélcímünk: mny.szerk@gmail.com.**

Manuscripts and editorial correspondence should be addressed to *Magyar Nyelvtudományi Társaság / Society of Hungarian Linguistics*, Budapest, Múzeum krt. 4/A, H-1088 Hungary. E-mail: mny.szerk@gmail.com. Web: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv>. Distributed in Hungary by Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága. Subscriptions accepted by newspaper carriers, and in the Magyar Posta Zrt. office: 1089 Budapest, Orczy tér 1. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu. Distributed outside Hungary by Batthyány Kultur-Press Kft. (H-1014 Budapest, Dísz tér 3., tel./fax: +36-1-201-8891, e-mail: batthyany@kultur-press.hu).

**Folyóiratunk állandó támogatója
az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága.**

**Folyóiratunknak ezt a számát
támogatta:**

ISSN 0025–0228 (nyomtatott)

HU ISSN 1588–1210 (online)

The Hungarian Language

Journal of the Society of Hungarian Linguistics

Managing Editor

DEZSŐ JUHÁSZ

Editors

TAMÁS FARKAS, RUDOLF SZENTGYÖRGYI

Editorial Board

IMRE BÉKÉSI, LÁSZLÓ HONTI, ISTVÁN HOFFMANN,
FERENC KIEFER, JENŐ KISS, ISTVÁN NYOMÁRKAY,
FERENC PUSZTAI, PÉTER SIPTÁR, ISTVÁN SZATHMÁRI

Advisory Board

SUSAN GAL (USA), DANILO GHENO (I), RIHO GRÜNTAL (FIN),
VALENTIN GUSEV (RU), JÁNOS PÉNTEK (RO),
MAREK STACHOWSKI (PL), EBERHARD WINKLER (D)

CONTENTS

ANDOR, JÓZSEF: Moving towards a shift of paradigm? Traditions and recent developments in psycholinguistics.....	1
JUHÁSZ, DEZSŐ: Periods of Hungarian historical dialectology.....	17
SENGA, TORU: “Benedikt Bor”, Benedict and Bankó in Halych around 1210. Part One.....	32
CSERNICKÓ, ISTVÁN: Accounting for changes in the linguistic landscape: The example of Transcarpathia.....	50
BORBÉLY, ANNA: Sustainable bilingualism	63
Minor contributions. HEGEDŰS, ATTILA: Complex past tense constructions and their use in Late Old Hungarian.....	74
Etymologies. HORVÁTH, LÁSZLÓ: Comments on the origin of <i>ered</i> ‘originate’ and its derivatives	80
Spoken Hungarian. BENŐ, ATTILA: Relative contact phenomena and sociological variables	83
History of linguistics. ÁCS, PÉTER – MANHERZ, KÁROLY: On Scandinavian linguistics in Hungary	91
Reviews. VESZELSZKI, ÁGNES: A magyar helyesírás szabályai [The rules of Hungarian orthography]. – MAJOR, HAJNALKA: Anna Adamikné Jászó, Jókai és a retorika [Mór Jókai and rhetoric]. – SZABÓ, ÁGNES: Mária Gósy ed., Diszharmóniás jelenségek a beszédben [Disharmonic phenomena in speech]	100
Miscellanea. KOROMPAY, KLÁRA: Zsuzsanna Erdélyi (1921–2015).....	113
Society News. FARKAS, TAMÁS: A final farewell to Ferenc Ördög. – KALCSÓ, GYULA: Ferenc Bíró is 70. – KESZLER, BORBÁLA: Ede Hőnyi is 80	115
Data from the History of Hungarian. RÁCZ, JÁNOS: Names of fruit-bearing palm trees	121
Letter to the Editor. GYÖRGY DOROGMAN writes. – JÁNOS PESTI writes.....	126

Felelős szerkesztő
JUHÁSZ DEZSŐ

Szerkesztők
FARKAS TAMÁS, SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Szerkesztőbizottság
**BÉKÉSI IMRE, HONTI LÁSZLÓ, HOFFMANN ISTVÁN,
KIEFER FERENC, KISS JENŐ, NYOMÁRKAY ISTVÁN,
PUSZTAI FERENC, SIPTÁR PÉTER, SZATHMÁRI ISTVÁN**

Nemzetközi tanácsadó testület
**SUSAN GAL (USA), DANILO GHENO (I), RIHO GRÜNTAL (FIN),
VALENTYIN GUSZEV (RU), PÉNTEK JÁNOS (RO),
MAREK STACHOWSKI (PL), EBERHARD WINKLER (D)**

TARTALOM

ANDOR JÓZSEF: Paradigmaváltás felé? Tradíciók és aktualitások a pszicholingvisztikában.....	1
JUHÁSZ DEZSŐ: A magyar történeti dialektológia korszakai.....	17
SENGA TORU: „Benedikt Bor”, Benedek és Bankó Halicsban 1210 körül. 1. rész	32
CSEHNCSKÓ ISTVÁN: A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája	50
BORBÉLY ANNA: Fenntartható kétnyelvűség	63
K i s e b b k ö z l e m é n y e k. HEGEDŰS ATTILA: Az összetett múlt idők és használatuk a kései ómagyar korban.....	74
S z ó - é s s z ó l á s m a g y a r á z a t o k. HORVÁTH LÁSZLÓ: Megjegyzések az <i>ered</i> szócsaládjának eredetéhez	80
É l ő n y e l v. BENŐ ATTILA: Relatív kontaktusjelenségek és szociológiai változók	83
T u d o m á n y t ö r t é n e t. ÁCS PÉTER – MANHERZ KÁROLY: A magyarországi skandináv nyelvészetről	91
S z e m l e. VESZELSZKI ÁGNES: A magyar helyesírás szabályai. – MAJOR HAJNALKA: Adamikné Jászó Anna, Jókai és a retorika. – SZABÓ ÁGNES: Gósy Mária szerk., Diszharmóniás jelenségek a beszédben	100
K ü l ö n f é l é k. KOROMPAY KLÁRA: Erdélyi Zsuzsanna (1921–2015).....	113
T á r s a s á g i ü g y e k. FARKAS TAMÁS: Végző búcsú Ördög Ferencről. – KALCSÓ GYULA: Bíró Ferenc 70 éves. – KESZLER BORBÁLA: Hőnyi Ede 80 éves.....	115
N y e l v t ö r t é n e t i a d a t o k. RÁCZ JÁNOS: Gyümölcsstermő pálmafák nevei	121
L e v é l s z e k r é n y. DOROGMAN GYÖRGY írja. – PESTI JÁNOS írja	126

A változás megragadása a nyelvi tájképben: Kárpátalja példája

1. Bevezetés. A nyelvi tájkép kutatása egyre divatosabb témává válik a magyar nyelvészek körében, és – mint azt az MTA Nyelvtudományi Intézetének Többszínűségi Kutatóközpontja által *A nyelvi tájkép elmélete és gyakorlata* címmel 2013. március 23-án szervezett konferencia¹ előadásai is igazolják – fokozatosan szélesedik az ilyen irányú kutatások témaköre. A nyelvi tájkép értelmezése is egyre bővül: ma már részének tekintik a névjegykártyákon megjelenő nyelveket éppúgy, mint például a termékek címkézését (LAIHONEN 2012: 27–28).

Miközben a nyilvános tér folyamatosan átalakul, mozgásban van, a nyelvi tájkép kutatása – nyilván az elsősorban a pillanat megragadására alkalmas fénykép miatt – jellemzően szinkron jellegű: a kutatók rendszerint egy-egy adott időszakra érvényes módon jellemzik a vizsgált szimbolikus térben megjelenő feliratokat, nyelveket. A változás megragadása azonban a nyelvi tájkép kutatásában is rejt magában lehetőségeket. Az alábbiakban azt mutatom be kárpátaljai példák segítségével, miként jeleníthetők meg néhány fényképfelvétel és kordokumentum révén a régió politikai és nyelvi viszonyaiban bekövetkező átalakulások; hogyan tükröződnek a politikai és nyelvi dominanciaváltások; mi módon érzékelhető az átmenetiség egy-egy fotón, képeslapon, bélyegen, nyomtatványon. A tanulmány célja továbbá, hogy rávilágítson: a nyelvi tájkép kutatásában nem csupán a kvantitatív módszer hozhat értékelhető eredményeket; a kvalitatív elemzés, egy-egy felvétel szemiotikai jellemzőinek feltárása révén hasznos információkra tehetünk szert a közösségben használatos nyelvek és beszélők helyzetéről, hierarchikus viszonyaik (át)alakulásáról.

2. Kárpátalja – az átmenetiség régiója. Kárpátalján számos különböző etnikum képviselői és nyelv beszélői élnek tradicionálisan egymás mellett (KOCIS–TÁTRAI szerk. 2013). A terület története bővelkedik fordulatokban, átmeneti periódusokban (FEDINEC–VEHES szerk. 2010; CSERNICSKÓ–FERENC 2014). A nemzetközi szakirodalomban is általánosan ismert az anekdota a kárpátaljai bácsiról, aki úgy „fordult meg” több országban is, hogy ki sem mozdult szülőfalujából (l. pl. BUTT 2002: 155). A régió egyetlen évszázad alatt több államfordulatot ért meg (l. táblázat). Az államfordulatok minden esetben változást hoztak a hivatalos nyelv, a nyelvek közötti viszonyok terén is (CSERNICSKÓ 2013; CSERNICSKÓ–FERENC 2014).

¹ <http://www.nytud.hu/nyelvitajkep> (2015. 04. 07.)

1. táblázatA régió politikai-közigazgatási státusa 1867-től máig²

Állami hovatartozás	Időszak	A régió (részeinek) megnevezése	A régió határait befolyásoló nemzetközi szerződések
Magyar Királyság az Osztrák–Magyar Monarchián belül	1867–1918	Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye	1867. évi szerződés (kiegyezés) az Osztrák–Magyar Monarchia létrejöttéről
Magyar Népköztársaság és Magyar Tanácsköztársaság	1918–1919	Ruszkra Krajna (1918. 12. 25.); Hucul Köztársaság (1919. 01. 08.); Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegye	Saint-germaini szerződés (1919. 09. 10.), Trianoni békeszerződés (1920. 06. 04.)
(első) Csehszlovák Köztársaság (második) Cseh-Szlovák Köztársaság	1919–1938	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko	Saint-germaini szerződés (1919. 09. 10.), Trianoni békeszerződés (1920. 06. 04.)
	1938–1939	Podkarpatszka Rusz, Ruszinszko	
Kárpáti Ukrajna	1939. 03. 14–15.	Kárpáti Ukrajna	Első bécsi döntés (1938. 11. 02.).
Magyar Királyság	1939–1944	Kárpátaljai Kormányzóság	Katonai akció (1939. 03. 14–18.), második bécsi döntés (1940. 08. 30.)
Kárpátontúli Ukrajna	1944. 11. 26. – 1946. 01. 22.	Kárpátontúli Ukrajna	—
Szovjetunió	1946–1991	Kárpátontúli terület	Szovjet–csehszlovák egyezmény (1945. 06. 29.)
Ukrajna	1991-től	Kárpátontúli terület	A Független Államok Közössége megalakulásáról szóló egyezmény (1991. 12. 07.)

Természetesen ez az átmenetiség, a folyamatos átalakulás és változás a különböző korszakokból ránk maradt fényképfelvételeken, dokumentumokban is tükröződik.

3. Maradandóság és változás a nyelvi tájképben. A nyelvi tájkép lassabban változik, mint egy-egy régió, helység lakosságának felekezeti, etnikai vagy nyelvi összetétele. A Kárpátalja legtöbb településén máig megmaradt zsidó temetők, a sírköveken látható héber írással készült feliratok például szinte az utolsó közvetlen emlékei a nyelvi tájképben a régióban 1944 előtt virágzó, főként a városokban hangsúlyosan jelen lévő zsidó kultúrának (MAGOCSI 2005; PAPP 2005;

² Összeállítva FEDINEC–VEHES szerk. 2010, illetve VEHES et al. 2011: 258–265 alapján.

BÁNYAI–FEDINEC–KOMORÓCZY szerk. 2013). Ezeknek a ma még meglévő emlékeknek a rögzítése fontos információkat szolgáltathat egy település etnikai, felekezeti viszonyaiban bekövetkezett változásokról. Ilyen például a beregszászi zsidó temetőben készült 1. kép, illetve a 2. kép, amely Beregszász főterén, az egykori zsinagóga, ma járási művelődési ház falán őrzi héber, ukrán és magyar nyelven a városból 1944 tavaszán elhurcolt zsidó lakosság emlékezetét. Ezek a héber feliratok egyben az utolsó előfordulásai az etnikumhoz köthető héber írásrendszernek is Beregszászban: nemcsak a zsidóság tűnt el ugyanis a városból, hanem az általuk használt írás is.

1–2. kép

A kárpátaljai zsidóság emlékei³

Másrészt azonban a nyelvi tájkép nagyon gyorsan reagál a globális és lokális gazdasági változásokra: egy-egy márka eltűnése vagy megjelenése, az üzletek tulajdonos- és/vagy profilváltása, a kirakatok, cégtáblák, reklámok lecserélése rendszeresen átalakítja a nyelvi tájképet. Ahol tegnap még kisbolt volt, ma talán kocsma, s holnap esetleg már divatszalon működik, és ennek megfelelően változik a cégtábla, a kirakat, a reklám: módosul a nyelvi tájkép.

4. A változás és az átmenet megjelenése fotókon, dokumentumokon. Az első világháborút követően széthullott Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött Csehszlovák Köztársaság az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben aláírt nemzetközi szerződés alapján kapta meg a mai Kárpátalja területét, mely Podkarpatszka Rusz néven vált az államszervezet részévé (VEHES et al. 2011: 43).

A hatalomváltás átmeneti időszaka ragadható meg a 3. képen, melyen egy *K und K*, azaz császári és királyi osztrák–magyar postabélyeg látható. A bélyegre átlósan rányomott fekete szöveg és az 1919-es évszám azonban már azt mutatja, hogy az újonnan létrejött, ám saját szimbólumokkal ellátott postabélyegekkel még

³ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

nem rendelkező Csehszlovák Köztársaság állami postahivatala vette használatba a már nem létező birodalom bélyegét. A piciny papírdarabon – amely egyébként a Habsburg Birodalom (I. Károly) és a Magyar Királyság (IV. Károly) egyaránt utolsó uralkodóját ábrázolja – megjelenik a letűnő birodalom legjelentősebb nyelve, a német, illetve az új állam hivatalos nyelve, a „csehszlovák”.

3. kép

Postabélyeg és felülbélyegzés 1919-ből⁴

A régió történetében a következő államfordulatra az első bécsi döntést követően került sor, amikor Magyarország visszakapta a terület déli, legnagyobb részben magyarok lakta sávját (VEHES et al. 2011: 70–71). A 4. képen a csehszlovák korszakban Ungváron felépített, Podkarpatszka Rusz közigazgatási székhelyének szánt épület látható 1938 novemberében. Az 1938. november 10-i filmhíradó tanúsága szerint az épület homlokzatán még látható a kétnyelvű (csehszlovák és ruszin/ukrán) felirat, ám az első emeleti ablakból – ez a fekete-fehér felvételen is érzékelhető – a magyar nemzeti trikolorót lógatják ki az épületet és a régiót újra birtokba vevő magyar katonák, állami hivatalnokok.

4. kép

Közintézmény 1938 novemberében⁵

⁴ Forrás: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Csehszlov%C3%A1kia> (2015. 04. 07.).

⁵ Forrás: a filmhíradó tudósítása a magyar királyi honvédség 1938. november 10-i ungvári és munkácsi bevonulásáról: <https://www.youtube.com/watch?v=uQRQKkTusuk&feature=related> (2015. 04. 07.). A felvételen 2:22 és 2:25 között az látható, ahogyan az épületről leverik a csehszlovák címet; a kiemelt kép 2:31 és 2:32 között található.

Figyelemre méltó emléket állít az első bécsi döntés utáni időszaknak az 5. képen bemutatott bélyeg és a rajta lévő pecsét. Az 1937. szeptember 14-én, Csehszlovákia egyik megalapítója és első elnöke halála alkalmából kiadott, 2 csehszlovák koronát érő bélyegen maga Tomáš Garrigue Masaryk látható a cseh(szlovák) nyelvű *Československo* felirat alatt; a Szent István koronáját megjelenítő pecséten azonban az 1938-as évszám, illetve az *Ungvár visszatért* (értelemszerűen: Magyarország) magyar nyelvű szöveg olvasható.

5. kép

Postabélyeg és bélyegzés 1938 novemberéből⁶

A 6. kép a hatalomváltás nyelvi következményeit láttatja. Amikor 1938 novemberében az első bécsi döntéssel a régió déli, túlnyomórészt magyarok lakta sávja visszatért Magyarországhoz, ez újra magával vonta a hivatalos nyelv megváltozását is. Amint az a 6. képen látható, Karácsfalva görög katolikus anyakönyvében – amely, vegyük észre, kétnyelvű: ruszin/ukrán–cseh(szlovák) nyomtatvány – 1938. augusztus 25-én (amikor a régió és a község még Csehszlovákia része) a bejegyzés cirill betűs, ukrán/ruszin nyelvű. Ám az ugyanazon év november 13-án és december 4-én – ekkor Karácsfalva ismét Magyarország része – keletkezett anyakönyvi bejegyzések nyelve a magyar.

6. kép

Anyakönyvi bejegyzések 1938-ból⁷

Текущее число Dátum száma		Дни, месяц и год Dát. hónap és év		Имя Meno	Полъ Pohlavie		Происхождение Pobud	Въроупи- шаностъ Náb. stánsko	Родни мяс. фамилия, штр- песо, цимство, и т.д.
написано írva	получено kapva	русинский ukrán	чешский cseh		муж. férfi	жен. nő			
7.	20. август 1938	25. август 1938		Андрей	муж.	жен.	чешск.	греч.	Лаврентий
8.	1938 ноябрь 10.	1938. ноябрь 13.		Торенд	муж.	жен.	чешск.	греч. кат.	Пала Лай гър. кат. f Kalanics
9.	1938 ноябрь 28.	1938. децем- бер 4.		Евсей	муж.	жен.	чешск.	греч. кат.	Галенци гър. кат. f Галенци

⁶ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

⁷ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

A 7. képen ismét egy postai bélyeg látható. Prága 1938. november 22-én elfogadta a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló törvényt, és kinevezte a közigazgatási egység kormányát (VEHES et al. 2011: 73). Podkarpatszka Rusz Avgusztin Volosin vezette kabinetje azonnal lépéseket tett az önállóvá válás felé: az ukránt a régió hivatalos nyelveként kodifikálta, és hivatalosan is engedélyezte a *Kárpáti Ukrajna* megnevezés használatát a *Podkarpatszka Rusz* mellett. A bélyeg ebben az időszakban keletkezett. Felül, nagyobb betűkkel még a csehszlovák nyelvű *Česko-Slovensko* szöveg áll, de alatta már az ukrán nyelvű *Карпатська Україна* (Kárpáti Ukrajna) felirat is látható. A bélyeg elkészülte után nem sokkal, 1939. március 14-én Volosin Huszton kikiáltotta a független miniállam: Kárpáti Ukrajna létrejöttét; az előrenyomuló magyar honvédség azonban március 18-ára felszámolta a gyér kárpát-ukrán ellenállást, és elfoglalta Kárpátalját (FEDINEC szerk. 2014).

7. kép

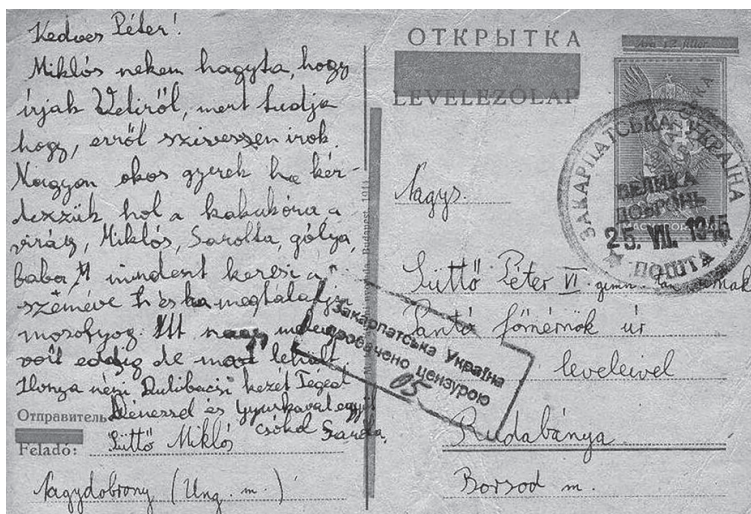
Postabélyeg 1938–1939-ből⁸

A 8. kép egy újabb államfordulat és egy következő nyelvi, nyelvpolitikai váltás emléke. Az 1939–1944 között ismét Magyarországhoz tartozó Kárpátalja Nagydobrony községében egy képeslap hátoldalára írt üdvözet magyar nyelvű. A nyomtatvány eredetileg szintén magyar nyelvű volt. A magyar szöveget (*Levelezőlap, Feladó*) azonban az 1944 októberében-novemberében Kárpátaljára bevonuló szovjet csapatok fegyvereinek árnyékában létrehozott pseudoállam, Kárpátontúli Ukrajna (l. VEHES et al. 2011: 117–134) postája orosz nyelvű szöveggel nyomta felül (*Открытка, Отправитель*). A magyar postabélyegen látható, 1945. július 25-ei dátummal ellátott körpecsét már Kárpátontúli Ukrajna másik hivatalos nyelvén, ukránul készült; szövege: „*Kárpátontúli Ukrajna. Posta*”. Középen a ma is abszolút magyar többségű település neve szerepel szlávított formában (*Велика Добронь*). A másik, téglalap alakú bélyegző szintén ukrán nyelvű, és a Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatolását előkészíteni hivatott, nemzetközileg el nem ismert miniállam megnevezése mellett a *Cenzúra által ellenőrizve* feliratot tartalmazza.

⁸ Forrás: http://uk.wikipedia.org/wiki/Stamp_of_Karpatska_Ukrajina.jpg (2015. 04. 07.).

8. kép Levelezőlap 1945 júliusából⁹

Azt, hogy a második világháború során megszállt Kárpátalját Moszkva Szovjet-Ukrajnához kívánta csatolni, a következő, szintén három nyelvű szöveget tartalmazó kép is jelzi. A 9. képen a munkácsi szovjet városparancsnok 1945. március 20-án kiadott rendeletének részlete látható, amely meghatározza a város magyar közterületi neveinek (1. oszlop) új ukrán (2. oszlop), illetve orosz nyelvű (3. oszlop) megfelelőit. A rendelet értelmében például a magyarokat a 9. század végén a Kárpát-medencébe vezető Árpád vezérről elnevezett utcát Sztálinról, az államalapítóként tisztelt, szentté avatott első magyar király, Szent István nevét viselőt pedig a proletár forradalom atyjáról, Leninről kellett elnevezni, a Rákóczi utcából pedig Hruscsov utca lett.

9. kép

Hivatalos rendelet a közterületek átnevezéséről, 1945 márciusából¹⁰

Переименование улиц города Мукачева.			
7.	1. ул. Арпад Безир	ул. Сталина	ул. Сталина
7.	2. " Св. Степана	" Ленина	" Ленина
4.	3. " Ракоци	" Хрущева	" Хрущева
3.	4. " Керешвейг	" Петра Великого	" Петра Великого
6.	5. " Комут Лойш	" Духновича	" Духновича
3.	6. " Чань	" Пушкина	" Пушкина
2.	7. " Каньо	" Ворошилова	" Ворошилова
7.	8. " Зриньи И.	" А. Невского	" А. Невского
8.	9. " Естергази Янош	" Молотова	" Молотова
5.	10. " Текели	" А. Досрянського	" А. Досрянського
5.	11. " Етяни	" М. Горького	" М. Горького
4.	12. " Недещя	" Кирова	" Кирова
3.	13. " Мункачи М.	" Тьянка	" Тьянка
5.	14. " Петефи Ш.	" И. Франко	" И. Франко
3.	15. " Йокам Мор	" Коммунистична	" Коммунистическая
3.	16. " Имреда Бейла	" Корнятовича	" Корнятовича
4.	17. " Бржебет	" Т. Шевченка	" Т. Шевченко
2.	18. " Навембер 10	" ген. Петрова	" ген. Петрова
2.	19. " Гунади	" Сильва	" Сильва
2.	20. " Арань	" Докоты	" Докоты

⁹ Forrás: <http://www.nytud.hu/nyelvitajkep/images/abstr/csernicsko2.jpg> (2015. 04. 07.).

¹⁰ Forrás: [http://zakarpattya.net.ua/Blogs/93620-Vulytsi-Mukacheva.-Lohika-radianskykh-pe\[-\]reimenuvan](http://zakarpattya.net.ua/Blogs/93620-Vulytsi-Mukacheva.-Lohika-radianskykh-pe[-]reimenuvan) (2015. 04. 07.).

A 10. képen egy 40 évvel későbbi politikai és nyelvi fordulat emléke látható. A Szovjetunióban a kárpátaljai magyar földrajzi nevek kezdetben nem jelenhettek meg a nyilvános térben: a magyar nyelvű sajtóban, a közterületi feliratokon is csak szlávósított formájukban lehetett használni őket (BEREGSZÁSZI 1995–1996, 1997). Hiába volt *Ungvár*, *Beregszász*, *Munkács* a neve a helyi magyarok nyelvhasználatában a régió három legnagyobb városának, ezek a településnevek kizárólag *Uzsgorod/Uzshorod*, *Mukacsevo*, *Beregovo* alakban voltak használatosak a nyilvánosság előtt. A 10. képen egy beregszászi, orosz–magyar kétnyelvű utcanevtábla látható, melyen magyarul nem a *Munkácsi utca*, hanem az oroszból transliterált *Mukacsevói utca* felirat látható.

10. kép

Utcanévtáblák a Szovjetunióból¹¹

Bár Ukrajna 1991-ben függetlenné vált, a kárpátaljai magyar településnevek használatának kérdése hosszú ideig vitatéma volt (BEREGSZÁSZI 1995–1996). Az új ukrán állam lehetővé tette, hogy a közintézményeken is megjelenjenek a kétnyelvű feliratok, de kezdetben ragaszkodott ahhoz, hogy a magyarok lakta települések nevét magyarul is a második világháború után szlávósított névformában használják. A 11–12. képen ilyen, ukrán–magyar kétnyelvű táblákat láthatunk, amelyeket 1991 után helyeztek ki két, nagyrészt magyarok lakta település helyi önkormányzatának homlokzatára. A táblákon magyarul is *Verbovec*, illetve *Perehresztya* szerepel, miközben a két falu történelmi magyar neve *Verbőc* és *Tiszakeresztúr*.

11–12. kép

Intézménynév-feliratok 1991 után¹²

¹¹ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

¹² Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

Néhány évvel később mindkét község visszakapta magyar nevét (BEREGSZÁSZI 2005), így ma már a *Verbőc* (13. kép), illetve a *Tiszakeresztúr* (14. kép) felirat jelenhet meg a falvak határában található helységnévtáblákon és az önkormányzatok épületének homlokzatán.

13–14. kép
Helységnévtáblák napjainkban¹³

A 14. képen egy új jelenségre is felfigyelhetünk: a község nevének cirill és latin betűkkel kiírt neve fölött rovásírással is szerepel a *Tiszakeresztúr* felirat. A rovásírásos helységnévtáblák 2010-ben kezdtek megjelenni a Kárpát-medence és Kárpátalja magyarok lakta településeinek határában¹⁴, rendszerint (jobboldali elkötelezettségű) magyarországi civil szervezetek vagy a Jobbik Magyarországért politikai párt ajándékeként. A rovásírásos feliratok nem közvetlenül a közútkezelő vagy a helyi önkormányzat által állított hivatalos helységnévtáblán kapnak helyet, hanem a két kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezet valamelyike (14. kép: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 15. kép: Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség) által állított nem hivatalos táblán. A rovásírásos feliratok megjelenése a szimbolikus tér hangsúlyosan magyar nemzeti szimbólumokkal való kitöltését célozza: nem elegendő a magyar nyelvű helységnév feltüntetése, ennél erősebb jelképekkel kell megjelölni a területet.

¹³ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

¹⁴ Vö. Rovástáblás települések listája című magyar nyelvű oldal a Wikipédián; [http://hu.wiki\[-\]pedia.org/wiki/Rov%C3%A1st%C3%A1bl%C3%A1s_telep%C3%BC1%C3%A9sek_list%C3%A1ja](http://hu.wiki[-]pedia.org/wiki/Rov%C3%A1st%C3%A1bl%C3%A1s_telep%C3%BC1%C3%A9sek_list%C3%A1ja) (2015. 04. 07.).

15. kép

Cirill és latin betűs, valamint rovásírásos helységnévtáblák napjainkban¹⁵

Az előzőekben említettük, hogy a bizonyos elemeiben maradandó nyelvi tájkép más vonatkozásokban gyorsan reagál a változásokra. A 16. kép ezt példázza. Az 1991 végén függetlenné vált Ukrajna történetének legnagyobb válságát éli: 2013 késő őszen zavargások törtek ki Kijevben; 2014 januárjában a konfliktus halálos áldozatokkal járó összecsapássá súlyosbodott, márciusban Oroszország bekebelezte a Krím-félszigetet, 2014 áprilisa óta pedig kisebb-nagyobb megszakításokkal folyik a hivatalosan „antiterrorista operáció”-nak aposztrofált háború Ukrajna keleti felében. Bár az ország nyugati végein béke van, a háborús helyzet okozta fenyegetettség Kárpátalján is érzékelhető. A Beregszász egyik központi helyén kihelyezett kétnyelvű (ukrán–magyar) hirdetőtábla felirata éberségre szólítja fel a vidék lakosságát. Figyelemre méltó, hogy miközben a város területén egyetlen életveszélyre figyelmeztető tábla, felirat (pl. *Vigyázat, magasfeszültség!*) sincs kiírva magyarul (HIRES-LÁSZLÓ 2015: 182), a fegyveres konfliktus kiváltotta bizonytalanság és veszélyérzet arra készítette a hatóságokat, hogy a város körülbelül felét, a település körüli falvak lakóinak pedig többségét kitevő – egyébként ukránul jellemzően nehezen kommunikáló (l. pl. CSERNICSKÓ 2012) – magyarokat anyanyelvükön (is) megszólítsák. Az ukrán belbiztonsági szolgálatoknak ez a lépése valószínűleg összefüggésben lehet azzal, hogy a Krím megszállásának és a fegyveres konfliktus kialakulásának egyik ürügye az volt, hogy a Janukovics helyére lépett új hatalom regnálása első napján el akarta törölni a 2012-ben elfogadott, a kisebbségi nyelvek beszélői számára széles nyelvi jogokat biztosító nyelvtörvényt (a jogszabályról l. TÓTH–CSERNICSKÓ 2014), illetve hogy a dél- és kelet-ukrajnai régiók jelentős részben orosz ajkú lakossága úgy érezte, az ukránosítás veszélyezteti anyanyelvük, az orosz szabad használatát (CSERNICSKÓ 2013: 239). Azzal, hogy az ukrán belügyminisztérium anyanyelvükön kéri együttműködésre a kárpátaljai magyarokat, lojalitásukra számít, és kerülni akarja annak a látszatát, hogy az új ukrán politikai elit a kisebbségi nyelvi jogok szűkítésére törekszik; ezzel pedig az ukrán hatalom azt próbálja megelőzni, hogy a helyi magyar közösség körében is felszínre törjenek az esetleges szeparatista törekvések.

¹⁵ L. mint fentebb.

16. kép

A lakossághoz szóló tábla az ukrajnai háború időszakában¹⁶

5. Összefoglalás. A tanulmány Kárpátalja példáján mutatja be, hogy a nyelvi tájkép történeti szempontú elemzése, a változatosság és a változás megragadása olyan kutatási irány lehet, amely segíthet értelmezni a vizsgált közösségben végbemenő társadalmi, politikai, gazdasági és nyelvi folyamatokat. A nyelvpolitikai kutatások során a – tágran értelmezett – nyelvi tájkép elemzése hasznos információkkal szolgálhat nem csupán az egyes nyelvek hierarchikus viszonyainak feltárásában, hanem a nyelvi dominanciaváltások megragadása terén is. A nyelvi tájkép kvalitatív leírása, a nyelvi tájképben bekövetkező változások dokumentálása jól kiegészítheti a nyelvpolitikai vizsgálatokat (SHOHAMY 2006; LAIHONEN 2015a). A nyelvi tájkép szemiotikájának elemzése révén nem csupán a nyelvek presztízsében bekövetkező változások érhetők tetten (BLOMMAERT 2013), hanem a nyelvek és beszélőik státusának módosulása, illetve az átmeneti időszakokban a nyelv(politika)i status quo felborulása okozta bizonytalanság, a normák ütközése (PAVLENKO 2009), a folyamatban lévő változás, valamint a nyelvi és politikai ideológiák átalakulása is (LAIHONEN 2015b: 171).

Kulcsszók: nyelvi tájkép, nyelvpolitika, nyelvi változás, nyelvi ideológia, Kárpátalja.

Hivatkozott irodalom

BÁNYAI VIKTÓRIA – FEDINEC CSILLA – KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL szerk. 2013. *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf Kiadó, Budapest.

¹⁶ Forrás: a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont archívuma.

- BEREGSZÁSZI, ANIKÓ 1995–1996. Language Planning issues of Hungarian Place-names in Subcarpathia. *Acta Linguistica Hungarica* 43: 373–380.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 1997. Magyar helységnevek Kárpátalján (1988–1995). *Forrás* 5: 104–108.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2005. „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ – PAPP RICHÁRD szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász. 158–163.
- BLOMMAERT, JAN 2013. *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: Chronicles of complexity*. Multilingual Matters, Bristol.
- BUTT, JUDY 2002. Transcarpathia: Peripheral region at the ‘centre of Europe’. *Regional & Federal Studies* 12/2: 155–177. <http://dx.doi.org/10.1080/714004744>
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2012. *Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv*. PoliPrint, Ungvár.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2013. *Államok, nyelvek államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- CSERNICKÓ, ISTVÁN – FERENC, VIKTÓRIA 2014. Hegemonic, regional, minority and language policy in Subcarpathia: a historical overview and the present-day situation. *Nationalities Papers* 42/3: 399–425. <http://dx.doi.org/10.1080/00905992.2013.867933>
- FEDINEC CSILLA – VEHEZ MIKOLA szerk. 2010. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest.
- FEDINEC CSILLA szerk. 2014. *Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA 2015. Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In: MÁRKU ANITA – HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA szerk., *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép*. Autdor-Shark, Ungvár. 160–185.
- KOCSIS KÁROLY – TÁTRAI PATRIK szerk. 2013. *A Kárpát-Pannon térség változó etnikai arculata*. MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest.
- LAIHONEN, PETTERI 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 14/3: 27–49.
- LAIHONEN, PETTERI 2015a. Beware of the dog! Private linguistic landscapes in two ‘Hungarian’ villages in South-West Slovakia. *Language Policy* 14/1: 1–19. <http://dx.doi.org/10.1007/s10993-015-9358-y>
- LAIHONEN, PETTERI 2015b. Linguistic landscapes of a minoritized regional majority: Language ideologies among Hungarians in South-West Slovakia. In: MIKKO LAITINEN – ANASTASSIA ZABRODSKAJA eds., *Dimensions of Sociolinguistic Landscapes in Europe Materials and Methodological Solutions*. Peter Lang, Frankfurt am Main etc. 171–198.
- MAGOCSI, PAUL ROBERT 2005. *Jews in Transcarpathia: A brief historical outline*. Видавництво Падеяка, Ужгород.
- PAPP RICHÁRD 2005. Etnikai jelentéstartalmak Kárpátalján egy zsidó életútinterjú tükrében. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ – PAPP RICHÁRD szerk., *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász. 68–85.

- PAVLENKO, ANETA 2009. Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes. *Journal of Slavic Linguistics* 17/1–2: 247–274. <http://dx.doi.org/10.1353/jsl.0.0025>
- SHOHAMY, ELANA 2006. *Language policy: Hidden agendas and new approaches*. Routledge, London. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203387962>
- TÓTH MIHÁLY – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2014. *Tudományos-gyakorlati kommentár Ukrajná-nak az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényéhez*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest.
- VEHES MIKOLA – MOLNÁR D. ISTVÁN – MOLNÁR JÓZSEF – OSZTAPEC JURIJ – OFICINSZKIJ ROMAN – TOKAR MARIAN – FEDINEC CSILLA – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2011. *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Hoverla, Ungvár.

Accounting for changes in the linguistic landscape: The example of Transcarpathia

Research on the linguistic landscape has become an increasingly popular topic among Hungarian linguists, and one whose scope has been continually widening recently. While the space of public communication is permanently changing, research on the linguistic landscape is typically synchronic in nature: researchers characterise inscriptions of the given symbolic space with respect to a given period. Seizing the process of change, however, is a move that gives us new possibilities in the research on linguistic landscape, too. This paper shows this with examples taken from Transcarpathia. A historically oriented analysis of the linguistic landscape, accounting for variability and changes, may be a research program that helps us understand the social, political, economic and linguistic processes going on in the community under investigation.

Keywords: linguistic landscape, language policy, linguistic change, language ideologies, Transcarpathia.

CSERNICSKÓ ISTVÁN
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Pannon Egyetem